

Гарантування прав осіб з інвалідністю: комплексність проблематики

Микола Музичук¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Освіта/Педагогіка	

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19481547>

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу проблем, правового становища та гарантування статусу осіб з інвалідністю. Констатовано, що на сьогодні проблема правового та соціального становища осіб з інвалідністю актуалізується в усьому світі, а в Україні у зв'язку з війною вона постає особливо гостро. Акцентовано, що вкрай небезпечною для інклюзії осіб з інвалідністю є фактор дискримінації, доведено, що саме для цієї групи він особливо застосований у сфері охорони здоров'я. Вказано, що однією з головних проблем, з якими стикаються люди з інвалідністю у світі та Україні є безробіття.

Вказано, що захисту та особливого гарантування прав потребують серед осіб з інвалідністю окремі підгрупи, що особливо маргіналізовані та дискриміновані в соціальному середовищі – особи літнього віку, жінки та дівчата, діти, біженці, мігранти, представники національних та етнічних меншин, особи хворі на небезпечні захворювання. З погляду права тут слід вести мову про множинну дискримінацію – за ознаками стану здоров'я та гендеру, віку, наявності додаткової небезпечної хвороби, національності, громадянства тощо. Зазначено необхідність нормотворцям, постачальникам послуг, політикам, громадським організаціям, представникам муніципальної влади та органів охорони здоров'я та зацікавленим сторонам консультуватися з людьми з інвалідністю з широким спектром міжсекційних ідентичностей, щоб краще зрозуміти та врахувати їхні унікальні потреби в охороні здоров'я, а також міжсекційні посередницькі та ризикові фактори для покращення доступу до медичних послуг.

Запропоновано комплекс заходів для реального гарантування прав та законних інтересів осіб з інвалідністю: впровадження дієвих механізмів контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю в усіх сферах суспільного життя; розвиток інклюзивного ринку праці, що передбачає не лише створення робочих місць, але й забезпечення умов для професійного розвитку, перекваліфікації та кар'єрного зростання осіб з інвалідністю; формування реального доступного соціального та інфраструктурного середовища для осіб з інвалідністю, серед іншого запровадження універсального дизайну та безбар'єрності; комплементарна взаємодія державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадського сектору в контексті покращення середовища для осіб з інвалідністю, гарантування та забезпечення їхніх прав; підвищення рівня правової культури, обізнаності та толерантності суспільства до досліджуваної категорії суб'єктів права.

¹ ВЗО "Університет економіки та права "КРОК", аспірант, м. Київ, вул. Табірна, 30–32, Україна, 03113 ORCID: 0009-0008-0717-5176

Ключові слова: людина з інвалідністю, права осіб з інвалідністю, правове регулювання, право на працю, права у сфері охорони здоров'я, дискримінація, маргіналізація.

Guaranteeing the rights of persons with disabilities: the complexity of the problem

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the problems, legal status and guaranteeing the status of persons with disabilities. It is stated that today the problem of the legal and social status of persons with disabilities is becoming more and more urgent all over the world, and in Ukraine, due to the war, it is especially acute. It is emphasized that the factor of discrimination is extremely dangerous for the inclusion of persons with disabilities, it is proven that it is for this group that it is especially applied in the field of health care. It is indicated that one of the main problems faced by persons with disabilities in the world and in Ukraine is unemployment.

It is indicated that protection and special guarantees of rights are required among persons with disabilities by certain subgroups that are particularly marginalized and discriminated against in the social environment - the elderly, women and girls, children, refugees, migrants, representatives of national and ethnic minorities, persons with dangerous diseases. From a legal point of view, this should be referred to as multiple discrimination - on the grounds of health status and gender, age, the presence of an additional dangerous disease, nationality, citizenship, etc. It is noted that it is necessary for lawmakers, service providers, politicians, public organizations, representatives of municipal authorities and health authorities and stakeholders to consult with persons with disabilities with a wide range of intersectional identities in order to better understand and take into account their unique health care needs, as well as intersectional mediating and risk factors to improve access to health services.

A set of measures is proposed to truly guarantee the rights and legitimate interests of persons with disabilities: the introduction of effective mechanisms for monitoring compliance with the rights of persons with disabilities in all spheres of public life; the development of an inclusive labor market, which involves not only the creation of jobs, but also the provision of conditions for professional development, retraining and career growth of persons with disabilities; the formation of a truly accessible social and infrastructural environment for persons with disabilities, including the introduction of universal design and barrier-free access; complementary interaction between state authorities, local governments, business, and the public sector in the context of improving the environment for persons with disabilities, guaranteeing and ensuring their rights; increasing the level of legal culture, awareness, and tolerance of society towards the studied category of legal subjects.

Keywords: person with disabilities, rights of persons with disabilities, legal regulation, right to work, rights in the field of health care, discrimination, marginalization.

Вступ

Побудова інклюзивного суспільства без дискримінації є ціллю сучасної демократичної держави. Проблеми інвалідності не можуть ставати можливістю для маніпуляції, дезінформації, інформаційно-політичного тиску, оскільки ця категорія осіб потребує додаткового виваженого гарантування своїх прав, «підлаштування» суспільства під додаткові гарантії для осіб з інвалідністю, чіткого правового регулювання, а не соціально-комунікативної активності без реальних зрушень та можливостей. Тому дослідження комплексного характеру, що регулює сферу правового регулювання та соціального статусу осіб з інвалідністю нині є особливо вагомою та затребуваною для доктринального обговорення та наукового пошуку.

Проблематика наукового аналізу становища осіб з інвалідністю актуалізується також через увесь час зростаючу кількість представників цієї соціальної групи: за

оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, приблизно 1,3 мільярда людей сьогодні мають значну інвалідність у світовому масштабі [1].

Для України, яка перебуває у стані війни вже більше ніж десятиліття проблема особливо активізувалася, проте ми не можемо вказати, що правова, особливо соціальна реальність є готовою для сприйняття потреб осіб з інвалідністю та адаптування до сучасних викликів.

Гострота проблеми демонструється статистичними показниками. За аналітичною інформацією Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, яка увійшла в Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 р., прийняту Кабінетом Міністрів України 30 вересня 2024 року, в частині опису проблем, які зумовили прийняття Стратегії і нормативно-правових актів, що діють у сфері демографічного розвитку України, чисельність населення України на територіях, де органи державної влади здійснюють повноваження в повному обсязі, в липні 2024 р. складала 31,3 млн осіб, тож питома вага українців з інвалідністю працездатного віку сягає 8,9% [2].

Визначене вказує на актуальність проблематики дослідження статусу осіб з інвалідністю та визначення тенденцій його удосконалення.

Стан дослідження. Окремі аспекти соціалізації, захисту прав осіб з інвалідністю порушувалися в межах філософії права, теорії держави і права, трудового законодавства й права соціального забезпечення, зокрема такі науковці, як О. Биков, І. Жаровська, Д. Белов, О. Парута, Т. Михайліна. У світлі подолання дискримінації та маргіналізації цієї групи репрезентувалися наукові доробки М. Щирби, Н. Грень, Н.Ортинської та інших.

Однак питання потребує додаткової предметної уваги через такі обставини: зростання кількості людей з інвалідністю в світовому масштабі; воєнними діями, що провокує різке зростання інвалідності як комбатантів так і цивільного населення; потребою євроінтеграційної адаптації національного законодавства у цій сфері.

Метою статті є дослідження та репрезентація комплексного аналізу проблем, правового становища та гарантування статусу осіб з інвалідністю.

Результати

На нормативному рівні загалом питання статусу осіб з інвалідністю є врегульованим, існує цілий комплекс соціального, медичного, трудового та іншого галузевого законодавства

Особливо небезпечною для інклюзії осіб з інвалідністю є фактор дискримінації. Проте саме для цієї групи він особливо застосований у сфері охорони здоров'я. Парадокс полягає в тому, що люди з інвалідністю стикаються з нерівністю у сфері охорони здоров'я, що виражається у підвищенні смертності, захворюваності та обмеженнях функціонування порівняно з рештою населення. Вказані негативні наслідки для здоров'я, з якими стикаються люди з інвалідністю, не можна пояснити основним станом здоров'я або порушенням саме соматичного характеру, вони є нерівністю у сфері охорони здоров'я, зумовленою несправедливими суспільними та системними факторами охорони здоров'я.

Наукова спільнота визначає, що при глобальних дослідженнях перешкоди були виявлені по всьому світу на різних рівнях системи охорони здоров'я (такі як витрати на охорону здоров'я, непідготовлений медичний персонал, проблеми інклюзивного та скоординованого надання послуг), а також через ширші фактори, що сприяють нерівності в охороні здоров'я, що виходять за межі системи охорони здоров'я (такі як суспільна стигма або медична грамотність) [3].

Захисту та особливого гарантування прав потребують серед осіб з інвалідністю окремі підгрупи, що особливо маргіналізовані та дискриміновані в соціальному середовищі. З погляду права тут слід вести мову про множинну дискримінацію – за

ознаками стану здоров'я та гендеру, віку, наявності додаткової небезпечної хвороби, національності, громадянства тощо.

Такі особи мають підвищений ризик дискримінації та маргіналізації, проте проблема полягає у тому, що ця тенденція не відображається в розробці втручань для сприяння інклюзивним медичним послугам. Це означає, що державна комплексна правова політика, що впроваджуються у демократичній, правовій державі має відповідати європейським стандартам прав людини може мати прогалини, оскільки увага в правовому регулюванні не охоплює деякі з найбільш маргіналізованих груп осіб з інвалідністю, таких як люди похилого віку з інвалідністю, етнічні меншини, жінки та дівчата або гендерно різноманітні особи, діти, біженці та іммігранти з інвалідністю.

В юридичних нормах суттєво визначити, що потреби та пріоритети різних груп осіб з інвалідністю можуть значно відрізнятися та вимагати індивідуальних дій. Наприклад, жінки з інвалідністю стикаються з унікальними проблемами в сфері послуг сексуального та репродуктивного здоров'я, такими як відсутність доступних пологових ліжок [4], стигма щодо їхньої сексуальності або навіть примусова стерилізація [5]. Бар'єри часто перешкоджають доступу до медичних послуг для інших маргіналізованих груп, таких як люди похилого віку, люди з неінфекційними захворюваннями, біженці.

Рішення тут передбачає комплексного, міжкомплементарного рішення. Необхідно нормотворцям, постачальникам послуг, політикам, громадським організаціям, представникам муніципальної влади та органів охорони здоров'я та зацікавленим сторонам консультуватися з людьми з інвалідністю з широким спектром міжсекційних ідентичностей, щоб краще зрозуміти та врахувати їхні унікальні потреби в охороні здоров'я, а також міжсекційні посередницькі та ризикові фактори для покращення доступу до медичних послуг. Особливу увагу слід приділяти потребам жінок та дівчат, сексуальних та гендерних меншин, дітей та людей похилого віку, етнічних меншин, іммігрантів та біженців з інвалідністю, щоб пришвидшити визначення пріоритетів та впровадження найефективніших стратегій, а також оптимізувати розподіл ресурсів на забезпечення рівності в охороні здоров'я. Наприклад, міста, дружні до людей похилого віку та інвалідності, є перспективними ініціативами для виявлення та задоволення потреб людей похилого віку з інвалідністю та без неї з метою формування більш інклюзивних міських просторів, сприяння участі та здоровому способу життя в громадах. Важливо, що подолання бар'єрів, з якими стикаються найбільш маргіналізовані групи людей з інвалідністю, може сприяти рівності с суспільній реальності для всіх, і не тільки в сфері охорони здоров'я.

Питання правового регулювання у сфері охорони здоров'я не є єдиною проблемою, що необхідно вирішити нашому суспільству, актуалізувати необхідно загалом проблематику соціалізації такої групи суб'єктів права.

Однією з головних проблем, з якими стикаються люди з інвалідністю у світі, є безробіття. Можливість заробляти собі на належний рівень життя власною працею – це один з найпріоритетніших завдань, що є суттєвим не тільки для досліджуваної групи, але й для держави загалом. Краща професійна інтеграція людей з інвалідністю відповідає державним інтересам з таких причин, як нестача кваліфікованої робочої сили, зростання поширеності інвалідності серед старіючої робочої сили та зміна суспільних поглядів і законів щодо сприяння різноманітності та рівності на робочому місці. Економічний фактор особливо актуальний, оскільки працююча особа не тільки не потребує соціальної допомоги, але й надає свій податковий вклад в державну фінансово-економічну систему. Інтеграція на ринок праці є широко визнаною стратегією сприяння соціальної та економічної інтеграції людей з інвалідністю, оскільки зайнятість є центральною діяльністю в житті більшості дорослих працездатного віку, забезпечуючи життєво важливе джерело доходу, статусу, структури, сенсу та соціалізації.

Проблема працевлаштування загалом, особливо гідного робочого місця дуже актуалізується. Проблематика актуальна для всього світу, навіть доволі стійко економічно розвинені демократичні держави стикається з нею, наприклад, у Канаді лише троє з п'яти осіб з інвалідністю активно працевлаштовані (59%), порівняно з чотирма з п'яти осіб без інвалідності (80%) [6].

Отож, особи з інвалідністю стикаються з нерівністю не лише щодо отримання оплачуваної роботи, але й щодо якості можливостей працевлаштування, доступних їм після інтеграції на ринок праці. Враховуючи зменшення частки робочих місць з повним соціально-фінансовим пакетом послуг і загалом робочих місць у зв'язку з розвитком штучного інтелекту та цифровізації соціуму, для осіб з інвалідністю відбувається зростання поширеності нестабільної зайнятості, вузька зосередженість на участі в зайнятості може посилити, а не пом'якшити проблему соціальної та економічної ізоляції. Політика та програми, спрямовані на покращення становища осіб з інвалідністю на ринку праці, повинні підкреслювати важливість саме високоякісної зайнятості як ключового інгредієнта інклюзії.

За відсутності робочих місць для всіх та високого рівня безробіття серед усіх верств населення, існує потреба у підвищенні обізнаності, мобілізації та чутливості роботодавців та інвесторів до компетенцій людей з інвалідністю та їхньої потреби в соціальній підтримці на неупередженій основі.

Слід констатувати, що останнім часом політика у сфері осіб з інвалідністю в Україні має певні позитивні удосконалення. Серед набору пріоритетних цілей, які були визначені як Програма Кабінету Міністрів України – ціль 3.1 безпосередньо стосується досліджуваної групи. Вона передбачає законодавчо закріплене прагнення Уряду України, щоб кожна людина з інвалідністю, яка може та хоче працювати, мала для цього всі можливості. Показниками ефективності досягнення відповідної мети визначено: збільшення кількості працевлаштованих до 40% від усіх осіб з інвалідністю, що є працездатними та підприємців – осіб з інвалідністю до 20% від загальної чисельності цієї категорії, а також кількості соціальних підприємств до 10% від усіх підприємств. Окремо зроблено акцент на потребі у зменшенні різниці між середніми показниками заробітної плати осіб із інвалідністю та осіб без інвалідності за однаковими спеціальностями [7].

Ми позитивно оцінюємо зміни чинного законодавства, які вже давно назрівали щодо гарантування права на гідний рівень життя та права на працю осіб з інвалідністю. Першочергово це стосується Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю» [8], що унормовує багато проблемних аспектів що стосується гарантування права на працю, освіту, громадську активність тощо.

Позитивно оцінюємо запропоновані нормотворцем удосконалення.

Зокрема, зміни стосувалися адаптування термінопонять до міжнародних та європейських стандартів, а також така лінгвістична визначеність сприятиме належному тлумаченню усієї політики у сфері правового статусу осіб з інвалідністю. Зокрема тлумачення набули такі поняття як «особа з інвалідністю», «робоче місце особи з інвалідністю», «внесок на підтримку працевлаштування осіб з інвалідністю», «середньооблікова кількість штатних працівників облікового складу, середньооблікова кількість штатних працівників, «розумне пристосування», «дискримінація за ознакою інвалідності» тощо.

Вагомо розуміти, що декларування прав людини в правовій, демократичній державі має супроводжуватися широким комплексом їх гарантування, бо в протилежному випадку такі права є тільки декларативними гаслами, що не тягнуть належного унормування правового статусу. Особливо вказане вагоме для груп осіб, які можуть бути дискриміновані або потребують особливого соціального захисту та

громадської уваги. Тому позитивно оцінюємо розширення гарантій працевлаштування для осіб з інвалідністю шляхом субординованого обов'язку роботодавця створення робочого місця для особи з інвалідністю. Адаптація робочого місця під потреби осіб з інвалідністю має пріоритетне значення для гарантування права на пряю цієї категорії осіб.

Вагомо, що згадуваний Закон має комплексний характер регулюючи не тільки право на працю, але й суміжні сфери освіти, соціального забезпечення, презентування інтересів осіб з інвалідністю на рівні громадських, профспілкових організацій тощо.

Разом з тим, гарантування прав осіб з інвалідністю вимагає комплексного підходу, що не може обмежуватися окремими удосконаленнями нормативного характеру, оскільки досить часто норми права в сфері інклюзивності залишаються декларативними та недієвими. Тому, в межах цього наукового дослідження визначу основний комплекс заходів, які необхідні для впровадження для покращення реальної практики гарантування прав осіб з інвалідністю:

- впровадження дієвих механізмів контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю в усіх сферах суспільного життя;
- розвиток інклюзивного ринку праці, що передбачає не лише створення робочих місць, але й забезпечення умов для професійного розвитку, перекваліфікації та кар'єрного зростання осіб з інвалідністю;
- формування реального доступного соціального та інфраструктурного середовища для осіб з інвалідністю, серед іншого запровадження універсального дизайну та безбар'єрності;
- комплементарна взаємодія державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадського сектору в контексті покращення середовища для осіб з інвалідністю, гарантування та забезпечення їхніх прав;
- підвищення рівня правової культури, обізнаності та толерантності суспільства до досліджуваної категорії суб'єктів права.

Висновки

На сьогодні проблема правового та соціального становища осіб з інвалідністю актуалізується в усьому світі, а в Україні у зв'язку з війною вона постає особливо гостро. Акцентовано, що вкрай небезпечною для інклюзії осіб з інвалідністю є фактор дискримінації, доведено, що саме для цієї групи він особливо застосований у сфері охорони здоров'я. Вказано, що однією з головних проблем, з якими стикаються люди з інвалідністю у світі та Україні є безробіття.

Запропоновано комплекс заходів для реального гарантування прав та законних інтересів осіб з інвалідністю: впровадження дієвих механізмів контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю в усіх сферах суспільного життя; розвиток інклюзивного ринку праці, що передбачає не лише створення робочих місць, але й забезпечення умов для професійного розвитку, перекваліфікації та кар'єрного зростання осіб з інвалідністю; формування реального доступного соціального та інфраструктурного середовища для осіб з інвалідністю, серед іншого запровадження універсального дизайну та безбар'єрності; комплементарна взаємодія державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадського сектору в контексті покращення середовища для осіб з інвалідністю, гарантування та забезпечення їхніх прав; підвищення рівня правової культури, обізнаності та толерантності суспільства до досліджуваної категорії суб'єктів права.

Список використаних джерел

1. World Health Organization. Global report on health equity for persons with disabilities. Geneva: World Health Organization, 2022.

2. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року: сх. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/922-2024-%D1%80>
3. Gréaux M., Moro M. F., Kamenov K., Russell A. M., Barrett D., Cieza A. Health equity for persons with disabilities: a global scoping review on barriers and interventions in healthcare services. *International Journal for Equity in Health*, 2023. №22(1), 236.
4. Tarasoff L.A. "We don't know. We've never had anybody like you before": Barriers to perinatal care for women with physical disabilities. *Disabil Health J.* 2017. №10(3). P. 426–33.
5. Ganle J.K., Baatiema L., Quansah R., Danso-Appiah A. Barriers facing persons with disability in accessing sexual and reproductive health services in sub-Saharan Africa: a systematic review. *PLOS One*. 2020. №15(10):e0238585-e.
6. Morris S., Fawcett G, Brisebois L, Hughes J. A demographic, employment and income profile of Canadians with disabilities aged 15 years and over, 2017. *Statistics Canada*. 2020. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/catalogue/89-654-X2018002>.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю: закон України від 15.01.2025 № 4219-IX Відомості Верховної Ради. 2025, №№ 30-31, ст.100
8. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 р. № 188-XI. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20#Text>.